DOI: 10.24193/subbtref.70.1.08
Published Online: 2025-06-30
Published Print: 2025-06-30

CSŰRÖS András Jakab[1], *TÖMÖSKÖZI Ferenc*[2]:

Balla Károly fogarasi lelkész fogsága és halála

Abstract. The Imprisonment and Death of Károly Balla, Pastor of Fogaras

The study aims to present – largely based on archival sources – one of the traumatic events of the First World War through the life of a Reformed pastor. Despite the great wave of refugees, Károly Balla looked after the town and the values of the parish. He put his family and the parish's most important movable property in a cart and set off for Cluj-Napoca. Károly Balla's life was shattered, along with that of his family's.

He was eventually taken away by the Romanian soldiers, and only with great difficulty was he able to regain his freedom, even temporarily...

Keywords: Transylvania, First World War, 1916, Reformed Church

A tanulmánynak különös aktualitását adja Visky András *Kitelepítés* című könyve. Hiszen Balla Károly volt az első református lelkipásztor, aki megélte azt, hogy román katonák hurcolták el a Kárpátokon túlra.

1916 júniusában és júliusában az orosz csapatok nagy erejű támadást indítottak az Osztrák–Magyar Monarchia ellen, melynek során komoly veszteségeket okoztak és jelentős területi nyereségeket értek el. 1916 nyarára az olasz és orosz támadások után a

[1] Kutató, Károli Gáspár Református Egyetem, Pedagógiai Kar; e-mail: csuros.andras@kre.hu.
[2] Kutató, Selye János Egyetem Református Teológiai Kar; e-mail: tomoskozif@ujs.sk.

©2025 Studia UBB Theologia Reformata Transylvanica. Published by Babeş-Bolyai University.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

Monarchia hadereje az összeomlás szélére került, ezt pedig követően többé nem volt képes nagyobb önálló akcióra, és arcvonalait is csak német segítséggel tudta tartani. Ezt a helyzetet súlyosbította, hogy Románia 1916. augusztus 27-én hadat üzent a Monarchiának, és Erdélybe bevonuló seregei szeptember közepére elérték a Nagyszeben–Fogaras–Gyergyószentmiklós vonalat.

Az erdélyi egyházi életet is megrázta – ahogy akkoriban nevezték – az oláh betörés. A semleges Románia általi hátbatámadás sokkolta a hazai közvéleményt, közte az egyházit is. A magyarságnak a dualizmus korában mindvégig törekvése volt, hogy elkerülje ezt a végzetes összeütközést. Külön megrázkódtató volt, hogy a románok nem dél felől, hanem Székelyföld felől támadtak, így magyar többségű területeket foglaltak el. A lakosság elmenekült, vagy szörnyű atrocitásokat átélve maradt. Ebben a feltáratlan történetben kitűnik egy mártírsorsú lelkipásztor: Balla Károly fogarasi lelkész.

> „Méltóságos Püspök úr![3] Az »Est« szeptember 23-iki számában olvastam, hogy az erdélyi menekült ref. papok és tanítóknak 15.000 K segély lett kiutalva. Nagyon kérem Püspök urat, nekünk is ebből legalább egy kevés összeget juttatni. Az uram Fogarason maradt, az egyházát nem akarta ott hagyni. A ref. pénztárt is átadta a pénztárnok, mert ő elmenekült. A legnagyobb kétségbeesésbe vagyunk különösen, amióta értesültünk arról, hogy Fogaras román kézen van. Így tehát annyira elvagyunk izolálva, hogy aug. 29. óta, amióta elmenekültünk, semmi hírt nem kaptunk. Az egész dolog oly hirtelen jött, hogy alig hozhattunk magunkkal pénzt. A lányom, aki helyettes tanítónő a ref. leány elemi iskolában, szintén elesett a fizetéstől. Ezek a körülmények késztetnek arra, hogy Méltóságos Püspök Úrhoz forduljak s szíves pártfogását kérjem. A klenódiumokat – rengeteg viszontagság között – magam hoztam Kolozsvárig. Minden értékes tárgyam otthagytam, mert csomagot nem lehetett hozni; amit feladtam, még most sem érkezett meg. Az egyház kincseit azonban az uram annyira a lelkemre kötötte, hogy Püspök

[3] A megszólított püspök Kenessey Béla. Szegeden született 1858-ban. 1895-től a kolozsvári teológia tanára, igazgatója volt, 1899-től az Erdélyi Református Egyházkerület főjegyzője, 1908-tól pedig püspöke haláláig, 1918. január 8-ig. Lásd: ZOVÁNYI Jenő: *Protestáns egyháztörténeti lexikon*. Elérhető itt: http://digit.drk.hu/?m=lib&book=3&p=1417 (utolsó megtekintés dátuma: 2024.04.30.).

> Úrhoz juttassam, hogy bármilyen nehezen is, de elhoztam. Kérésem megújítása mellett maradok tisztelő híve, Balla Károlyné Pocsaj, Bihar vármegye. 1916. szept. 20."[4]

A levél 1916-ban született, egy különös történelmi korban. A románok 1916. augusztus 27-én Bécsben átadták hadüzenetüket, és még éjjel átlépték az Osztrák–Magyar Monarchia határát. A Román Királyság belépett az első világháborúba, és a Monarchia lekötött hadereje nem is tudott erre gyorsan reagálni. A román hadsereg lassan haladt, szeptember végén Marosvásárhely előtt megálltak, és októberben már sikeresen szorította ki őket a központi hatalom Erdély területéről. A „gaz oláh betörés", ahogy a kortársak nevezték, sokkolta a magyar, főként az erdélyi társadalmat. Az 1916-os román betörésnél egy hatalmas belső menekülthullám indult el.[5] Rengeteg ember eredt útnak a románok érkezése előtt és ment a belső-erdélyi területekre (Kolozs vármegye), vagy éppen messzebb, akár a Hajdúságba, vagy egészen a budapesti rokonokhoz, mint a szászvásári református iskolaigazgató.[6] A menekültek száma 100–200 ezer közé tehető.

De voltak olyanok, akik helyben maradtak, és nem hagyták el városukat. Így tett Balla Károly református lelkész is, aki a Fogarasi Református Egyházközség parókus lelkésze volt. Balla Károly a háború kitörésekor már elkerülhetetlennek látta a románokkal való harcokat, így igazolva látta gondolatait. A nagyszebeni egyházmegyéhez tartozó gyülekezet pásztora úgy döntött, hogy az idős, menekülni képtelen emberekkel marad, és megpróbál helyt állni Fogarason. Feleségét, illetve feleségének leányát útnak indította. Nem is akárhogy: nem saját személyes vagyonukat, hanem prioritásként az egyházközségi pénzt vitték magukkal. „E borzalmas zűrzavarban csodálatot keltő nyugodtsággal járt-kelt Balla Károly". „A szekérre egy kis vasláda került, amelyben ez egyház félmillió koronából álló készpénze volt elzárva. A lelkész röviden búcsúzott övéitől."[7]

---

[4] Erdélyi Református Egyházkerület Levéltára (továbbiakban: EREL), Igazgatótanács, 1916. 4552. I/1916. Balla Károlyné papné segélyért folyamodik.

[5] KOCSIS Lajos (2003): Erdélyi menekültek Debrecenben 1916 őszén, In: *Erdélyi Múzeum Évkönyve*. 65. 3–4. 88–95. Debrecen, Erdélyi Múzeum Egyesület.

[6] Csűrös Pál szászvárosi igazgató. EREL 451/ 1916. püspöki iratok. 1916. szeptember 25.

[7] GÁSPÁR Ármin (s. a.): *„Erdélyért." Hóhérok és mártírok.* I. kötet. Budapest, Makkay Zoltán Könyvkiadó. Elérhető itt: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://mtda.hu/books/gaspar_armin_erdelyert_1_Optimized.pdf (utolsó megtekintés dátuma: 2022.11.01.).

A kegytárgyakat és az anyakönyveket két forrásunk szerint éjszaka kivitte a lelkész a sírásóval a temetőbe, és egy elhagyott sír márványlapja alá rejtették, cementtel megerősítették, és gyepkockával rakták körbe. A románok kivonulása után a sírásó elő is vette a kegytárgyakat az eldugott helyről.[8] A *Sárospataki Református Lapok* így számolt be erről:

> „Erdélyben a betörő oláhok egy ref. papot fogtak el és hurcoltak el magukkal túsz gyanánt: Balla Károly fogarasi lelkészt (most esztendeje ott láttuk az őszbe csavarodó, csöndes, komoly férfiút a Kálvin Szövetség budapesti konferenciáján). Lett volna ideje a menekülésre, családját idejében el is szállította, de maga – mint jó pásztor – nem akarta híveinek java részét elhagyni. »Az én helyem itt van a híveim mellett« volt a jelszava. Mikor az oláhok már közeledtek, az eklézsia szent edényeit, nagybecsű klenodiumait sötét este kivitte a temetőbe, s ott a harangozó és sirásó segédkezése mellett egy elhagyott sírbolt márványlapját fölemelve, az alá rejtették azokat, s a márványlapot újra gondosan visszaillesztették helyére, cementtel megerősítették, gyepkockákkal körülrakták. A szent edények és drágaságok ott meg is maradtak, a sírásó az invázió után visszatérő főgondnokot elvezette hozzájok, ellenben a hű pásztort, durva bántalmazások közt, magokkal vitték az oláhok. Visszatért családja visszavárja őt; adja Isten, hogy hitében ne csalatkozzék!”[9]

Emiatt alakulhatott ki az a helyzet, hogy Balla Károlynénak és lányának nem maradt pénze, mire Pocsajra értek. Az erdélyi püspök megértő módon reagált a fogarasi lelkészfeleség kérésére, és Balla Károlyné 400 korona rendkívüli segélyt kapott, amit október 12-én küldtek el a részére.

Ahogy Kenessey Béla erdélyi püspök fogalmazott: „Levele tartalmát tudomásul vettük, szeretett férjére, mint az önfeláldozó nemes férfira hálával gondolunk, és az Isten áldását kérjük, s a parókiájukon való együttes boldog viszontlátásuknak örömét óhajtjuk. Az Úr kegyelme legyen és maradjon mindnyájatokkal.”[10]

---

[8] Uo.

[9] *Sárospataki Református Lapok*. 1917/2[január 14.]. 16. Elérhető itt: https://adt.arcanum.com/hu/view/SarospatakiReformatusLapok_1917/?query=%22balla%20k%C3%A1roly%22&pg=15 (utolsó megtekintés dátuma: 2023.11.24.).

[10] EREL, Igazgatótanács, 1916. 4552. I/1916. Balla Károlyné papné segélyért folyamodik.

A román megszállás következtében a hadsereg elsősorban állatokat és élelmiszert rekvirált a lakosságtól, de a felbátorodott román etnikum fosztogatásba kezdett. Erről számolt be a brassói plébános is, hogy a helyi románságot végül a katonai hatóság intézkedései szorították korlátok közé.[11] A legrosszabbul az üresen hagyott ingatlanok jártak. A fronton beállt fordulat után aztán mégis elkezdték elhordani, ami mozdítható volt. Ahogy Meisel József brassói plébános beszámolójában olvashatjuk: szeptember 28-án „a vasboltokból mindent rekviráltak. Szekerekkel vitték a vas- és rézárukat, stb. tárgyakat. Ez úgy látszik, nem hódító, hanem rabló hadjárat. Jól mondta az egyik katona, akit megkérdeztek: hogy tudnak annyit összelopni? Jaj, ezt dédapáinktól örököltük, uram. ”[12]

De mi történt Balla Károllyal Fogarason? A románok 1916. szeptember 15-én vonultak be Fogarasra, melyet október 4-én szabadítottak fel a német és magyar erők.[13] Összesen 19 napig tartózkodtak a városban.[14] Balla Károly, mint Fogaras egyik illusztris vezetője, a Fogaras vármegyei Gazdasági Egyesület alelnöke,[15] a fogarasi takarékpénztár elnöke, többször megfordult a románoknál a város érdekében. Képviselte a város érdekeit is a megszállókkal szemben. Például tagja volt annak a négytagú küldöttségnek, ami a román századossal tárgyalt.[16]

---

[11] „És itt a legnagyobb elismeréssel kell feljegyeznem, hogy amily gyalázatos volt a bolgárszegi nép eljárása a bevonulás percétől a katonai parancs elérkeztéig, épp oly igazán elegáns, becsületes volt a bevonuló katonaság magatartása, fellépése, modora. Ugyanez, sőt fokozottabb mértékben áll a tisztekre, hiszen 29-én egész nap és éjjel érkeztek katonák, de panaszra nem nyíltak az ajkak.” SCHMIDT Anikó – L. BALOGH Béni: *„Nem hódító, hanem rabló hadjárat.” Meisel József brassói apátplébános 1916-os naplója.* Elérhető itt: https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/nem_hodito_hanem_rablo_hadjarat (utolsó megtekintés dátuma: 2022.11.01.).

[12] Uo.

[13] KÁROLYFALVI József (2015): *1916. Háború Erdélyben az Osztrák–Magyar Monarchia, Németország és Románia között.* Kecskemét, Honvéd Hagyományőrző Egyesület. Elérhető itt: http://mek.oszk.hu/14600/14661/html/#6 (utolsó megtekintés dátuma: 2022.11.01.).

[14] EREL, Igazgatótanács, 1918. 594. 58/1904.

[15] *Köztelek*. 28. 49[1918. december 18.]. 1907. Elérhető itt: https://adt.arcanum.com/hu/view/Koztelek_1918_2/?query=%22Balla%20K%C3%A1roly%22&pg=832&layout=s (utolsó megtekintés dátuma: 2022.11.01.).

[16] „Azt a választ kaptuk, hogy holnap a százados négytagú küldöttséget fogad, amelynek tagjai Kovács János, az ideiglenes szenátus alelnöke, Balla Károly református lelkipásztor, P. Gábor ferencrendi szerzetes, fogarasi helynök, valamint e sorok írója, Iacob Popa görög katolikus érseki helynök.” BENKŐ Levente (1916): *Román szemmel – Fogaras, 1916. augusztus–október.* 12.

„Balla Károlyt szeptember 18-án elfogták és bebörtönözték, szeptember 30-án Romániába szállították őket. Itt durva bánásmódnak voltak kitéve."[17] Kiss József presbiter 1916. december 3-án meg is halt, és másnap el is temették, több elhalt fogollyal együtt. Gyalog vezették át a havasokon,[18] majd onnan először Bukarestbe szállították őket. A foglyok egy része itt maradt, másokat a moldvai Husi, azaz Huszvásárba[19] vitték, harmadik részüket pedig Dobrudzsa irányába, folyamatos nélkülözések között. Egy másik forrás szerint Ploesti irányába vitték őket.[20]

Sajnos a bebörtönzés okáról nem maradtak fent feljegyzések, így csak találgatni tudunk, Nyilvánvalóan a lelkipásztor közéletileg aktív, a város életét formáló emberként lépett fel és útban lehetett a megszálló hatalomnak. Balla Károly, miután a németek kiszabadították a korabeli hírek szerint 3600 fogolytársával együtt, végül 1916. december 25-én térhetett vissza Fogarasra.[21] Másik forrásunk is megerősíti ezt, hiszen már egy december 31-én tartott Presbiteri Gyűlésen Balla Károly elnökölt.[22] A lelkész ekkor már nem volt a régi; fizikai állapotát roppant módon megviselte a román fogság alatt töltött három hónap.

Az egyházközséget nem viselte meg jelentősen a román jelenlét – valószínű, hogy a károk mérsékelt szintjéhez hozzájárult Balla Károly jelenléte is. Fogarason tehát kisebb károk lettek a református ingatlanokban: ajtók felfeszítése, ablakok betörése történt, komolyabb helyreállítás nem volt szükséges.[23]

Elérhető itt: http://epa.oszk.hu/03400/03420/00006/pdf/EPA03420_szekelyfold_2017_06_005-021.pdf (utolsó megtekintés dátuma: 2022.03.05.).

17 *Sárospataki Református Lapok*. 1917/5[február 4.]. 40. Elérhető itt: https://adt.arcanum.com/hu/view/SarospatakiReformatusLapok_1917/?query=%22balla%20k%C3%A1roly%22&pg=39 (utolsó megtekintés dátuma: 2022.11.01.).

18 Gyalog hajtották őket a *Sárospataki Református Lapok* szerint egészen Bukarestig, amit nem tartunk reálisnak. Uo.

19 Vaslui megye, a mai moldovai határon, Jászvásártól délre.

20 *Friss Újság*. 22. 3[1917. január 3.]. 4.

21 EREL 1917. január 4. 3/1917. Igazgatótanács, 1918. 594. 58/1904.

22 1916. december 31-én is, majd 1917. január 4-én is részt vett a Presbiteri Gyűlésen. Jegyzőkönyv a Fogarasi Református Iskolaszékének 1917. augusztus 23-án tartott üléséről. EREL, I. 106/1905. Fogaras vásárvámszedési joga. 31/1905.

23 Uo.

Balla Károlyt 1917. május 8-án a Minisztertanács II. polgári hadi érdemkereszttel tüntette ki.[24] Ugyanebben az évben zsinati pótképviselőnek választották.[25]

1917-ben a fogarasi orvos Balla Károly számára három hónapnyi szanatóriumi szabadságot kért, az indoklás szerint a „gaz oláh betörés alkalmával fogságba hurcoltatása alatt kapott betegsége enyhítésére".[26] A szabadságot megkapta, valószínűleg sérvműtétre váró feleségével együtt, de a lelkész kezelése már késő volt. A tiszti orvos így indokolta 1917. szeptember 8-án az egy hónapnyi betegszabadságot:

> „Balla Károly ref. lelkész – ki 60 éves – hosszú évek óta orvosi vélemények szerint gyomornedv túltengésben szenved. A múlt évben történt elhurcoltatása és 120 napi testet és lelket megtörő nyomorogtatása folytán lelki erejét megtartva ugyan, de testi erőben meggyengülve – Október 4-ról 5-re virradólag egy nagyobb, szerintem epe kiömlés következtében – annyira elgyengült, hogy nagyobb baj – esetleg katasztrófa – kikerülése végett legalább, kérem, havi teljes pihenésre van szüksége, még pedig parókiájától távol, lehetőleg szanatóriumban. Neje Balla Károlyné úrasszony sérve pedig mielőbb operálandó, nehogy komplikációk álljanak elő."[27]

A gyógykezelés nem használt; Balla Károly 1918. január 21-én halt meg.[28] 56 éves volt.[29] Nagy Károly püspökhelyettes ezt a rövid táviratot küldte az özvegynek: „Kiváló

---

[24] https://www.eleveltar.hu/digitalis-tartalom?source=preservica&ref=preservica::805b95e6-c7d5-4938-b603-74d04cf464e5 (utolsó megtekintés dátuma: 2022.03.05.).
Budapesti Közlöny. 1917. július 11. 5. Elérhető itt: https://adt.arcanum.com/hu/view/BudapestiKozlony_1917_07/?query=%22balla%20k%C3%A1roly%22&pg=104 (utolsó megtekintés dátuma: 2022.11.01.).

[25] *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*. 1917. október 21. 42. 468. Elérhető itt: https://adt.arcanum.com/hu/view/ProtestansIskolaiLap_1917/?pg=471&layout=s (utolsó megtekintés dátuma: 2022.11.01.).

[26] EREL Igazgatótanács, 1917. 5586. I/1916. Balla Károly lelk. kérést ad be a gaz oláh betörés alkalmával fogságba hurcoltatása alatt kapott betegsége enyhítésére három havi szabadságolása tárgyában. Melléklete az orvosi igazolás, ami kelt Fogarason, 1917. évi szeptember hó 8-án a járási tiszti orvos által.

[27] Uo.

[28] EREL 5/ I. 51/1913.

[29] Beszámol a halálesetről: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*. 1918. február 3. 5. 45. Elérhető itt: https://adt.arcanum.com/hu/view/ProtestansIskolaiLap_1918/?query=%22balla%20k%C3%A1roly%22&pg=48 (utolsó megtekintés dátuma: 2022.11.01.). Vagy 61 éves volt. Lásd:

lelkészünk elhunytáról mély fájdalommal értesültünk, fogadják kegyeletes részvétünket, Nagyenyeden kiküldöttünk részt vesz temetésén. Nagy Károly püspök h."[30] A temetésén az egyházkerület vezetése is képviseltette magát, ahogy írják: „tekintettel az oláh invázió alatt tanúsított hűségére".[31]

Özvegyét férje elvesztése nagyon megviselte. 1918. december 13-án arról érkezett hír, hogy a kolozsvári Karolina kórházban ideg- és elmegyógyászati klinika gyógykezelése alatt áll.[32] Egyik forrásunk szerint aztán Balla Károlyné valamikor 1919 után öngyilkos lett.[33]

A *Református Szemle* 1918. február 1-én a következőképp számolt be a lelkipásztor haláláról:

> „Balla Károly fogarasi I. lelkész, a II. polgári hadi érdemkereszt tulajdonosa, a nagyszebeni egyházmegye tanácsbírája, január 21-én halt meg. Nagyenyeden temették el. A román betöréskor otthon maradt, hogy védje a templomot, és az üresen maradt házakat. Helytállását, mint még mindannyian emlékezünk rá, elhurcoltatással, durva testi bántalmazással, különben is törékeny egészségének emiatti teljes megromlásával fizette meg. Az ellenség 100 napig tartott sanyargatásából

„Gyászhírek. Balla Károly fogarasi lelkész, akit az oláhok betörésük alkalmával túszul hurcoltak el magukkal s csak 100 napi fogság után bocsátották szabadon, fogságában szerzett betegsége folytán január hó 21-én 61 éves korában elhunyt. Ha jól tudjuk, egy évig a sárospataki theol. akadémiának is növendéke volt. Áldott legyen emlékezete!" *Sárospataki Református Lapok*. 1918/6–7 [február 10–17.]. 37. Elérhető itt: https://adt.arcanum.com/hu/view/SarospatakiReformatusLapok_1918/?query=%22balla%20k%C3%A1roly%22&pg=36 (utolsó megtekintés dátuma: 2022.11.01.).

[30] „Tekintettel Balla Károly érdemeire s különösen az oláh invázió alatt tanúsított lelkipásztori hűségére: a temetésre kerületünk képviseletére Péter K. és Barabás I. küldettek ki." 1918. január 26. Nagy József esperes levele a fogarasi igazgatótanácshoz, amelyben már Balla Károly haláláról is ír. 37/1918. I. 51/1919. Fogarasi református egyházközség lelkészi jövedelmének megállapításáról.

[31] Uo.

[32] VKM részére, 1918. december 13: „Balla Károly fogarasi lelkész özvegyet hagyott hátra, aki hónapok óta súlyos betegsége miatt a kolozsvári Karolina kórházban ideg- és elmegyógyászati klinika gyógykezelése alatt áll. Özvegyén kívül egy nevelt leánya maradt."

[33] 1919. év elején még biztosan életben volt. 1919. február 6-án Balla Károlyné özvegyi járandóságáról. EREL 77/1919. I. 51/1919. Fogarasi református egyházközség lelkészi jövedelmének megállapításáról.

való szerencsés megszabadulása után még megadatott neki a papi munka és a közéleti tevékenység fonalának, régi odaadással, újra felvétele; de a hősi önfeláldozása következtében kiújult régi gyomorbaja végre is sírba vitte a 61 éves embert."[34]

Balla Károly sajnálatosan nem egyedi esetként, hanem szörnyű előképként jelenik meg, ha az erdélyi reformátusságra váró viszontagságos évekre tekintünk. Nem volt kivételes egyéniség, békeidőben nem kellett volna, hogy belesodródjon a történelem forgatagába. Számos hasonló lelkipásztori tragédia van a jelenkorban, amit még nem dolgoztunk fel kellőképpen. Balla Károly tette, ami a dolga volt, ami őrállóként és pásztorként küldetésének része. Ezzel nemcsak tragédiája vetül árnyékként az utána következő korszakra, hanem példája is: lehet, sőt kell is helytállni a történelem forgatagában. Néha nagy tettekkel, néha apróságokkal, de mindenkor felemelt fővel megállva a történelem Ura előtt. Balla Károly példa is lehet az utána jövő lelkipásztor nemzedék számára, hiszen benne igazzá lett az Ige: „a jó pásztor életét adja juhaiért".

Felhasznált irodalom:

BENKŐ Levente (1916): *Román szemmel – Fogaras, 1916. augusztus–október.* 12. Elérhető itt: http://epa.oszk.hu/03400/03420/00006/pdf/EPA03420_szekelyfold_2017_06_005-021.pdf (utolsó megtekintés dátuma: 2022.03.05.).

Budapesti Közlöny. 1917. július 11. 5. Elérhető itt: https://adt.arcanum.com/hu/view/BudapestiKozlony_1917_07/?query=%22balla%20k%C3%A1roly%22&pg=104 (utolsó megtekintés dátuma: 2022.11.01.).

Erdélyi Református Egyházkerület Levéltára.

Friss Újság. 22. 3[1917. január 3.]. 4.

GÁSPÁR Ármin (s. a.): *„Erdélyért." Hóhérok és mártírok.* I. kötet. Budapest, Makkay Zoltán Könyvkiadó. Elérhető itt: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://mtda.hu/books/gaspar_armin_erdelyert_1_Optimized.pdf (utolsó megtekintés dátuma: 2022.11.01.).

[34] *Református Szemle*. 1918. február 1. 3. 66.

KÁROLYFALVI József (2015): *1916. Háború Erdélyben az Osztrák–Magyar Monarchia, Németország és Románia között.* Kecskemét, Honvéd Hagyományőrző Egyesület. Elérhető itt: http://mek.oszk.hu/14600/14661/html/#6 (utolsó megtekintés dátuma: 2022.11.01.).

KOCSIS Lajos (2003): Erdélyi menekültek Debrecenben 1916 őszén, In: *Erdélyi Múzeum Évkönyve*. 65. 3–4. 88–95. Debrecen, Erdélyi Múzeum Egyesület.

Köztelek. 28. 49[1918. december 18.]. 1907. Elérhető itt: https://adt.arcanum.com/hu/view/Koztelek_1918_2/?query=%22Balla%20K%C3%A1roly%22&pg=832&layout=s (utolsó megtekintés dátuma: 2022.11.01.).

Protestáns Egyházi és Iskolai Lap. 1917. október 21. 42. 468. Elérhető itt: https://adt.arcanum.com/hu/view/ProtestansIskolaiLap_1917/?pg=471&layout=s (utolsó megtekintés dátuma: 2022.11.01.).
1918. február 3. 5. 45. Elérhető itt: https://adt.arcanum.com/hu/view/ProtestansIskolaiLap_1918/?query=%22balla%20k%C3%A1roly%22&pg=48 (utolsó megtekintés dátuma: 2022.11.01.).

Református Szemle. 1918. február 1. 3. 66.

Sárospataki Református Lapok. 1917/2[január 14.]. 16. Elérhető itt: https://adt.arcanum.com/hu/view/SarospatakiReformatusLapok_1917/?query=%22balla%20k%C3%A1roly%22&pg=15 (utolsó megtekintés dátuma: 2023.11.24.).
1917/5[február 4.]. 40. Elérhető itt: https://adt.arcanum.com/hu/view/SarospatakiReformatusLapok_1917/?query=%22balla%20k%C3%A1roly%22&pg=39 (utolsó megtekintés dátuma: 2022.11.01.).
1918/6–7.[február 10–17.]. 37. Elérhető itt: https://adt.arcanum.com/hu/view/SarospatakiReformatusLapok_1918/?query=%22balla%20k%C3%A1roly%22&pg=36 (utolsó megtekintés dátuma: 2022.11.01.).

SCHMIDT Anikó – L. BALOGH Béni: *„Nem hódító, hanem rabló hadjárat." Meisel József brassói apátplébános 1916-os naplója.* Elérhető itt: https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/nem_hodito_hanem_rablo_hadjarat (utolsó megtekintés dátuma: 2022.11.01.).

ZOVÁNYI Jenő: *Protestáns egyháztörténeti lexikon*. Elérhető itt: http://digit.drk.hu/?m=lib&book=3&p=1417 (utolsó megtekintés dátuma: 2024.04.30.).